

PRÁCE SE ZNAKEM

Úkol:

1. Znak *bifaciální* oproti *trojčlennému* schématu označování.
2. Zkoumání referenční, inferenční a diferenční.

AD 1. ÚKOL: Znak

- etymologie: *znak* – *znáti, znám, poznám, rozpoznám...* stejně jako *prak* – *práti*.
- znakové soustavy – doprava, praporky, naše chování, oblékání...
- tyto znakové soustavy jsou ve srovnání s jazykem jednoduché (až na naše chování, i když...)
- existuje snaha zařadit jazykovědu pod sémiotiku; jazyk je zde jedním ze znakových systémů (toť jeden z náhledů, se kterým ovšem nesouhlasí kupř. doc. Hoskovec, předseda PLK)
- jazyk: nejsložitější znaková soustava
- → vstup rovnou do jazyka → znak (pro nás) jedině znak jazykový (nosič už může být akustický nebo grafický)
- klíčové: znak je v této teorii výhradně znak *jazykový*

Znak – historický exkurs

Aristotelés

(Ἀριστοτέλης) (384 BC–322 BC)

- Aristoteles je vůbec první, kdo se k tématu „znaku“ vyjadřuje.
- Protože je první, nemá k dispozici žádnou terminologii.
- Ve svém díle: *O vyjadřování*. (Peri hermeneias/De interpretatione. In: Organon.) tvrdí, že:
 1. Jsou věci ve světě (a ty jsou jednoznačné).
 2. Jsou odrazy těch věcí v lidské hlavě (a ty jsou také jednoznačné).
 3. Jsou vyjádření těch odrazů (ve zvuku).

Toť rozlišování mezi:

- a. Vnější skutečnosti.
- b. Mentálním obrazem.
- c. Jazykovým vyjádřením.

Jinými slovy totéž: To, co je v hlavě, je odrazem toho, co je ve světě. A to, co je v jazyce, je odrazem toho, co je v hlavě.

Aristoteles je přesvědčen, že tak jako vnější svět je stejný, tak i mentální obrazy jsou pro všechny lidi stejné.

Rozdíl je až v jazyce.

Mentalisté: řeší ty (společné) vnitřní obrazy.

Toť ovšem překážka pro emancipovanou jazykovědu.

Jde s lingvistikou až do 20. století.

Ve středověku se tohoto pojetí chopila scholastika.

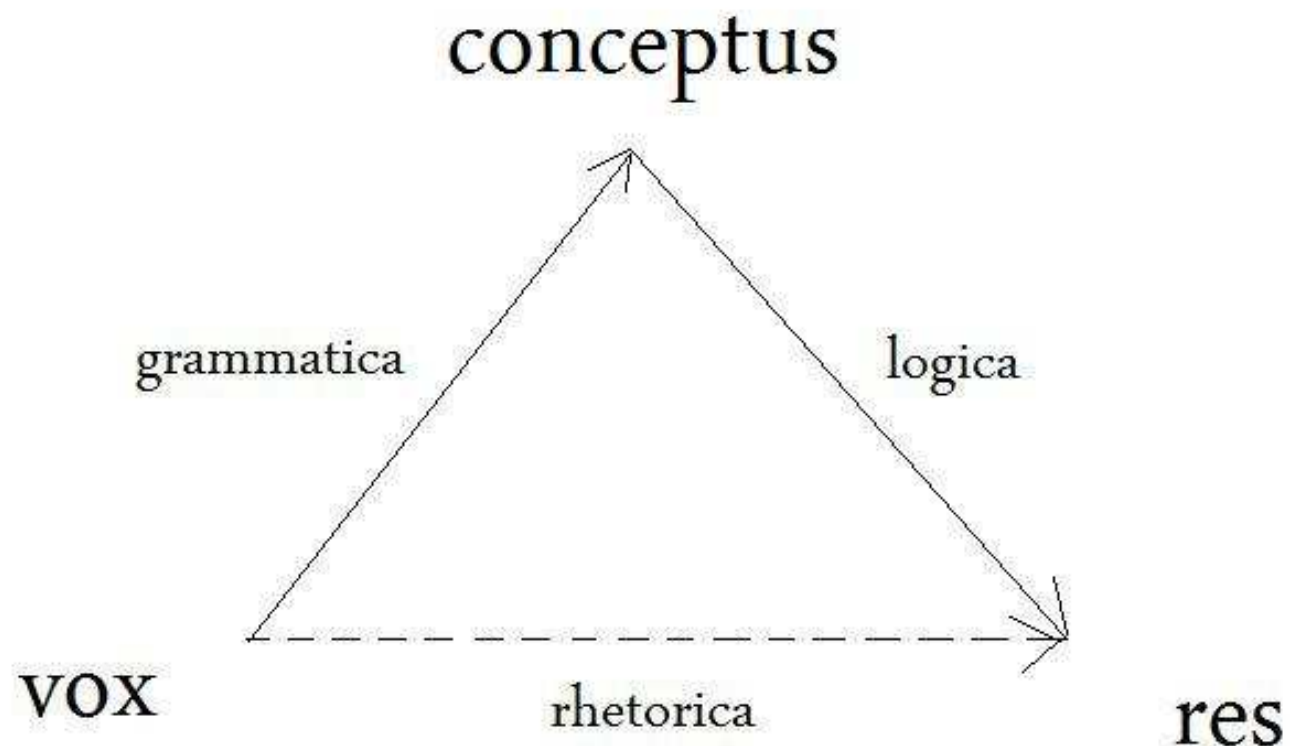
Scholastika

Pojem scholastika vychází z latinského slova *scholasticus* (resp. řeckého σχολαστικός), což znamená „školský, patřící škole“, popř. „školák“ (učitel i žák). Odkazuje jednak ke specifickému způsobu filosofického myšlení, jednak k epoše středověké filosofie, která bývá vymezována 11.–15. stoletím. n. l., kdy byla scholastická filosofie rozvíjena zejména na univerzitách západní Evropy.

Vrcholné období scholastiky – 13. století: doba Tomáše Akvinského.

- **Znak** (signum) = *aliquid* stat pro *aliquō*.
- **Něco** je zde **místo** něčeho.
- *Vōx* significat mediantibus *conceptibus*.
- *Slovo* označuje prostřednictvím *pojmu*.
- **Vōx** = slovo (hlas).
- **Conceptus** = pojem.
- **Rēs** = věc.
- Slovo jako jazykový výraz vyjadřuje pojem.
- To je předmětem zkoumání jazyka.
- Jiná záležitost je vztah mezi pojmy a věcmi.
- Reflexe platónsko-plotínského rozlišení:
- **Znak** je tu **místo** dvou různých jiných:
- místo pojmu (*conceptus*) a konkrétního jsoučna (*rēs*).

Scholastické označování

Snímek 6

A7

Srov. 1. hodinu - trívium = grammatica, logica a rhetorica.

Grammatica - nauka o tom, jak nakládat s výrazy s ohledem na pojmy.

Logica - nauka o tom, jak nakládat s pojmy, přitom mít na mysli vztah mezi věcmi a pojmy.

(Kdo uměl grammaticu a logicu mohl studovat rhetoricu.)

Rhetorica - nauka o tom, jak využít slov, abychom mohli hýbat věcmi (lidmi).

Am, 12/11/2007

Ale...

- Např. **vlastní jména** obvykle neukazují přes koncept, nýbrž přímo (*mazátko : František :: Alík : prototypicky pes, neprototypicky klidně tyranosaurus, allosaurus*).
- Nejlépe se tímto modelem zkoumají **substantiva** (tedy kromě proprií).
- → Snaha vypudit **verba**. Podle tohoto modelu se zdá, že existuje pouze jediné verbum:
- *být*.
- Všechna ostatní verba lze (podle tohoto modelu) transformovat do podoby:
- *být nějaký*.
- Např. *sedět = je sedící* apod.

aristotelské a scholastické pojetí

- Byť má dodnes mnoho pokračovatelů, není cestou, kterou se vydává diferenční lingvistika.
- Ukázali jsme si jejich pojetí, abychom spatřili také jiný přístup než diferenční.
- dif. přístup = přístup strukturalistický
- aristotelský a scholastický znak je jiný než strukturalistický znak.
- (aristotelský a scholastický znak ze strukturalistického pohledu za znak nepokládáme)

Ferdinand de Saussure (1857–1913)

- narozen v Ženevě
- švýcarský jazykovědec, profesor na universitě v Ženevě (srov. ženevská strukturalistická škola, resp. ženevské ohnisko), jeden ze zakladatelů strukturalistické lingvistiky
- ovlivnil vývoj lingvistiky, sémiotiky, antropologie, literární vědy a estetiky (rozlišení termínů škola vs. ohnisko in: Hoskovec 2007)
- na svých přednáškách nastínil
- (revoluční) *strukturalistické...*
- *bifaciální...* řešení znaku.

Kurz obecné lingvistiky

- **FdS není** přímým **autorem** knihy
- knihu sestavili Saussurovi žáci (Charles Bally [bají] a Albert Sechehaye [seše]) ze zápisů z jeho přednášek:
- Saussure, Ferdinand de. *Kurz obecné lingvistiky*. Praha : Academia, 1996.
- Myšlenky publikované v této knize stojí u základu strukturální jazykovědy.
- **Saussurovy vlastní poznámky** vyšly nedávno (v originále francouzsky a v anglickém překladu), vybízejí ke srovnání s podobou, již dali Saussurovu dílu jeho žáci.
- Saussure, Ferdinand de. *Écrits de linguistique générale*. Gallimard, 2002, ISBN 2-07-076116-9.
- Saussure, Ferdinand de. *Writings in General Linguistics*. Oxford University Press, 2006, ISBN 0-19-926144-x.

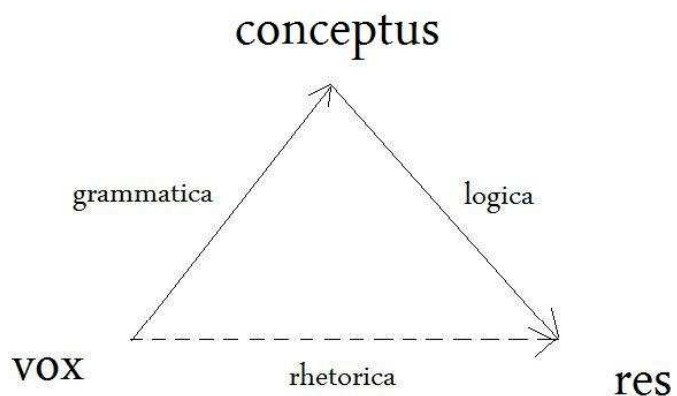

Bifaciálnost znaku

- v „Kurzu obecné lingvistiky“ vyložen znak jako jednotu **označujícího** a **označovaného**.
- **sign** = jednotu **signifiant** a **signifié**.
- terminologie celostní filologie:
- **znak** = jednotu **výrazu** a **obsahu**.
- resp. výrazového plánu (VP) a obsahového plánu (OP).

Rozdíl mezi bifaciálním a trojčlenným schématem označování

- Oproti původnímu trojúhelníku máme najednou jen úsečku.

signifiant

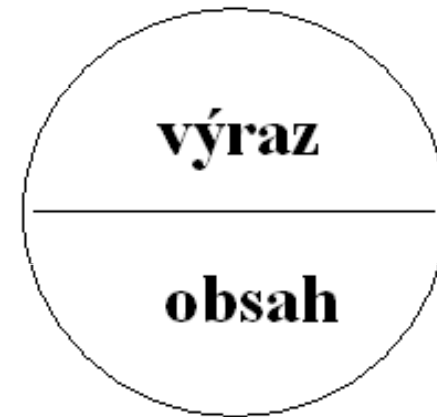
signifié

FdS :: Hoskovec (celostní filologie)

signifiant

signifié

- Bifaciálnost znaku (spojení výrazového a obsahového plánu) dobře ilustruje představa kruhu, jež ve scholastické tradici symbolizuje celek (ne vše scholastické je nutno zahrnout)
- Kromě symbolu kruhu nemá však Hoskovcovo pojetí se scholastickým nic společného!

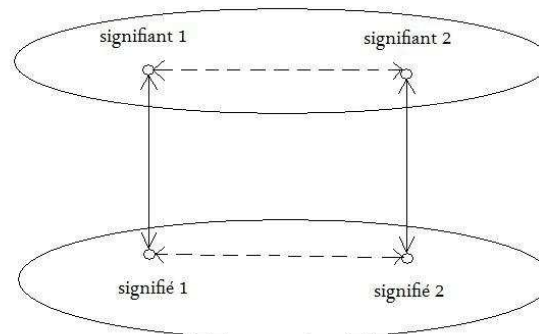

Kam se poděla třetí složka označovacího procesu?

- Snadno lze ztotožnit *signifiant* a *vōx* (tedy *výraz* a *slovo*).
- Jaký vztah pak má *signifié* ke zbývajícím dvěma členům (k *rēs* a *conceptus*)?
- Váže se snad pouze na jeden z nich a druhý vypouští?
- Spojuje snad oba dohromady?
- Otázka je špatně položena a strukturní lingvistice nezbývá než ji odmítnout.

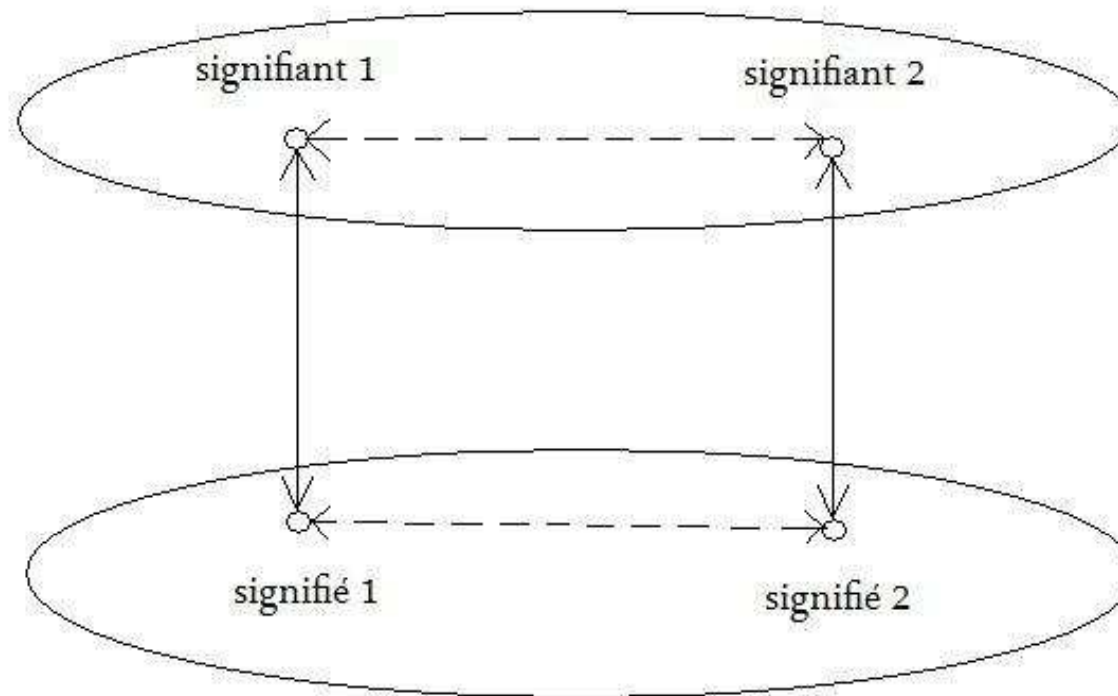
Trojúhelník? Nikoli. Čtyřúhelník!

- Jeden samostatný znak je neuchopitelný, nepopsatelný.
- Dívám se na jazyk a popisuju jednotlivé znaky vzhledem k jejich okolí.
- Proto je nutné onu úsečku proměnit ve čtyřúhelník:

„Strukturalistický čtverec“, resp. obdélník

= termín AV vytvořený ad hoc pro didaktické účely...

Odpověď?

- **odpověď** na špatně položenou otázku...
- aristotelsko-scholastická (trojúhelníkovitá) tradice se vztahuje k mimojazykové skutečnosti (vnější svět, rēs)
- strukturalistické (čtyřúhelníkovité) schéma zůstává v jazyce
- srovnává jeden znak s druhým/jiným znakem, přičemž oba jsou stále v jazykovém systému
- jazyk (jazykový systém) = soustava spojení
- soustava spojení fungujících právě na principu oněch čtyřúhelníků...
- **rozdíl** je tedy v prostředí, ve kterém se referenční vs. diferenční lingvist(k)a pohybuje.

AD 2. ÚKOL: Mimojazyková skutečnost vs. jazykový systém

- S tím souvisejí tzv. 3 Ferencové.
- re-Ferenc-e, in-Ferenc-e a di-Ferenc-e.

1.	re	reference	- oba konfrontují jazykový znak s mimojazykovou skutečností; - řeč a skutečnost	T or F A15 1 or 0
2.	in	inference	(V.Mathesius); jazyk je tímto způsobem mimo skutečnost;	úspěch/ neúspěch A16
3.	di	diference	- zkoumá znak ve srovnání s jiným znakem → neopouští řeč, zůstává ve světě jazyka;	-- A17

Snímek 18

- A15** Reference se pídí po tom, zda jazykové odkazování ke skutečnosti je pravdivé či nepravdivé.
Am, 12/12/2007
- A16** Inference se zajímá o to, zda užití jazykového znaku (jazykových znaků) bylo úspěšné či neúspěšné. Zda splnilo či nesplnilo svůj účel.
Am, 12/12/2007
- A17** Tudíž tato pozice zůstává v případě difference (na rozdíl od re- a in-ference) prázdná. Difference totiž nepřichází s mimojazykovou skutečností vůbec do kontaktu.
Am, 12/12/2007

Reference

- Referenční přístup: j. znak je výraz jazyka, který ukazuje na nějakou mimojazykovou skutečnost.
- Vyrovnat se s j. znakem znamená najít onu mimojazykovou skutečnost, na kterou onen znak odkazuje.
- Viz např. vlastní jména vs. vše ostatní... V čem spočívá rozdíl?
- Tím nalezením mimojazykové skutečnosti mám hotovo – fajront;
- → interpretace j. výrazu jakožto znaku končí nalezením mimojazykové skutečnosti, k níž onen výraz odkazuje.
- LJ, obzvláště **substantiva**: to se ošetří hezky[1];
- **adjektiva**: dobře, nadefinuje se třída jednotlivin, kterým je něco společné, např. zelenost, veselost;
- **verba**: snaha vyhmátnout proces, děj, událost; má své aktanty, cirkumstanty... (i *spánek* do toho patří)[2];
- **spojka**? referenčně ji nezachytím; *a, i...* (jaký je mezi nimi rozdíl už vůbec ne).
- Rafinovaná otázka: Jak se stavět k tomu, že **různé j. výrazy odkazují ke stejné mimojazykové skutečnosti**? *ibišek = čínská růže, kolo = bicykl*.
- A co když se o tom neví? Např. Jitřenka vs. Večernice. (Obé = Venuše).
- Přístup referenční sémantiky se obohatí o rozlišení: nejen vlastní předmět reference x i cesta odkazování (propojenost s jítrem nebo večerem).
- Tradice tohoto přístupu od Aristotela až po Mojžíra Dočekala z FF MU ;-)
-
- [1] Gramaticky se to namodelovat dá: *stůl, stoly...*
- [2] Namodelovat to gramaticky už je těžší, ale taky to jde: *spí, spal, spal by...*

Inference

- inferenční přístup: cca 1950 – pragmatický obrat v lingvistice
- do té doby (dle Hoskovce) „commonsensová“ nuda referenčního přístupu (srov. Common Sense, just google it)
- ale pak → povšimnutí, že jazyk nepoužívám jen k informování, odkazování, nýbrž také k dosažení/dosahování něčeho
- toť onen pragmatický obrat: v rámci tohoto přístupu...
- zaprvé: Konstatuju, že došlo k užití znaku.
- zadruhé: Ptám se: O co šlo tomu, kdo onen znak užil?
- → **hlavní kritérium** pro hodnocení j. výrazů: **úspěšnost** řečového aktu, při němž jsou ony výrazy použity
- výhoda: neomezuje se jen na slova, od začátku může pracovat se složitějšími znaky, tj. celými větami
- soubor vztahů mezi lidmi (počínaje hierarchickými)
- důležité: jaké ty vztahy jsou: stáří, tituly, moc...
- commonsensová banalita i Gricovy maximy (srov. písemné doporučení žáka pro další studium: *Pan Smith mluví plyně anglicky a chodil pilně na přednášky.*)
- Co z toho plyne? Všichni umíme dýchat. Banální/samozřejmé.
- Je banální zásluha umět rodný jazyk a trávit čas v místnosti, kde se přednáší.

Nezájem...

- Tyto dva přístupy (reference a inference) diferenční strukturalisty nezajímají.
- Jsou sice legitimní, ale vybočují ze systému jazyka do mimojazykové skutečnosti.
- Stejně tak diferenční strukturalisty nezajímá aristotelské a scholastické pojetí znaku.
- Musíme však vědět, že tyto přístupy existují, abychom si mohli uvědomit, jaké místo mezi těmito přístupy zaujímá právě přístup diferenční.

Slunce

- konvenční znak pro Slunce je (v určitém prostředí znaků) kolečko O
- společensky sdílené návyky říkají, že je to sluníčko...

Slunce vs. Měsíc

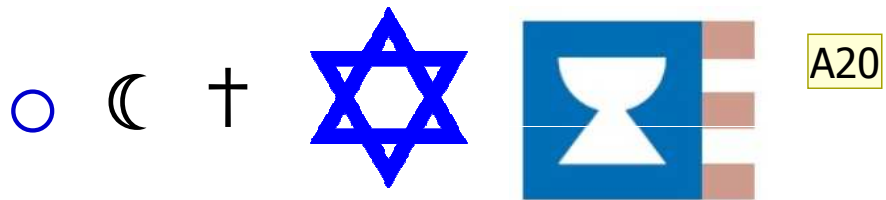
- pro jistotu můžu přidat paprsky ☀
- konvenční znak pro Měsíc ☾
- C – tedy grafém {c} = znak pro hlásku [c].
- H – tedy grafém {h} = znak pro hlásku [h].
- CH – tedy grafém {ch} = znak mj. pro hlásku [x]. → Rozdíl!

Slunce vs. Měsíc?!

- A co když je dám vedle sebe: ☾ ☀
- A přimyslím si k nim rosničku...
- ?
- Protiklad: *noc a den.*
- ☾ ☀
- 6–9 12–15
- Když přidám stupně Celsia, je to jasné.

Měsíc?

Snímek 25

A20

Znaková soustava náboženství:

"Měsíc" = Islám.

Kříž - křesťanství.

Davidova hvězda - judaismus.

kalich - pro husitství, resp. Českobratrskou církev...

Am, 12/12/2007

A19

Najednou jiná soustava: Planety.

Měsíc.

Slunce.

Mars (= štít a kopí; Mars nejen bůh války, ale také bůh bojovníků, vojáků).

Ceres - trpasličí planeta (mezi Marsem/Martem a Jupiterem).

Am, 12/12/2007

Měsíc?

- první řada znaků: znaková soustava *planet*.
- druhá řada znaků: znaková soustava *náboženství*.

Diferenční chápání znaku

- teprve uvnitř znakové soustavy zjistím, jakou nabývá znak *hodnotu*
- přijdu na to z *kontextu*

Hodnota znaku (valeur)

- Takový pojmový prostor, který jednomu znaku ponechávají znaky ostatní.
- Projevuje se uvnitř znakové soustavy.
- Např. **svět barev**:
- fyzika: barva = různá vlnová délka světla
- fyziologie: barva = způsob, jak dané vlny „vnímá“ oko, jakým způsobem mozek zpracovává toto „vnímání“

Hodnota – barvy

- Vidíme-li barvy všichni stejně?
 - „V konečném důsledku lze jen 95 % lidí klasifikovat jako osoby s víceméně normálním barevným viděním blízkým hypotetickému ideálnímu nebo průměrnému pozorovateli.“
 - Pro zájemce: <http://www.ped.muni.cz/wphy/publikace/jancovic1.html>
- Ale lidé nehovoří všichni stejně.
- Např. tradiční čínština, japonština, korejština, vietnamština mají v inventáři elementárních LJ^{AV4} jen **jeden výraz pro modrý a zelený.**
- Co je v češtině *běžová*?

Způsoby vyjádření barev

- základní: červená, žlutá, modrá, bílá, černá...
- odvozené: fialová a oranžová (u nás později), růžová (barva šípkové růže). A22
- kombinované: bleděmodrá, šedobílá. A23
- deiktický popis (přesný): cihlová, písková, kaštanová, slonovinová, barva mého svetru apod. AV1
- černá není ani zelená, ani bílá. Je to prostor, který je vymezen ostatními barvami A21
- Latinské: *āter* vs. *niger*. Matná černá vs. černá. A24

Snímek 30

- A21** Deixe - ukazování...
Am, 12/11/2007
- A23** Růžová - je to ještě motivované, nebo ne?
Am, 12/11/2007
- AV1** V běžném užití už lexikalizováno (tedy motivace smazána; objeví se jen, je-li etymologie tohoto slova v hovoru tematizována), pozn. AV.
Adam Veřmiřovský, 1/4/2020
- A22** Oranžová: Kdysi motivované - vztah k pomeranči.
Am, 12/11/2007
- A24** Ater - černá bez lesku, tedy matná.
Niger - není vyloženě lesklá, ale není to popřeno.
Toto dělení je v latině jen u černé.
- Jiné dělení u bílé:
Albus - bílá bez lesku, tedy matná.
Candidus - bílá lesklá (zářivě bílá), není to ale základní slovo, je uvnitř latiny slovem motivovaným, srov. horký kandidát - rozpálený do běla ;-)
Niveus - sněhový, sněhobílý. Opět slovo motivované, odvozené od slova sníh (nix).
V č. jiné: můžu říct leskle nebo matně černá nebo bílá. Tím ale rozšiřuju hodnotu znaku dalším znakem.
Am, 12/11/2007

Diference

- diferenční přístup: **zkoumá znak ve srovnání s jiným znakem** → neopouští řeč, zůstává v systému jazyka
- **jediný** (ze tří Ferenců) **se děje uvnitř systému jazyka**
- znak můžu uchopit jen vůči jinému znaku (= metodologicky, gnoseologicky pevně ukotvený postup)
- bifaciální znak: spojení výrazu a obsahu
- totožnost obsahu je dána tím, co dovoluje rozdíl k jiným obsahům (srov. „strukt. čtverec“, a modrá a zelená v ie. jazycích vs. v jihovýchodoasijských jazycích).
- totožnost výrazu je dána tím, co dovoluje rozdíl k jiným výrazům (srov. „strukt. čtverec“, a také © v různých znak. soustavách).
- práce s: intonacemi, slovosledem (obě srov. AČV), s proměnami lexikálními (*už* vs. *již*) či morfologickými (*je* :: *byl* :: *bude*) – zde lze zachytit (v referenci a inferenci?)
- můžu zde pracovat s **věťmi** i s **výpověďmi**
- zkoumání uvnitř **abstraktního systému jazyka** vs. **konkrétního textu** (srov. dřívější přednášky)

A9

AV2

Snímek 31

A9

Kritérium pro výpověď: hodí se k něčemu difference, již jsem si vymyslel mezi větami?

Nutno nalézt výpovědní situaci, tedy výpovědi.

Srov. Hoskovcovy příklady, kdy vymyslí větu, a pak hledá situace, ve které by se dala použít v různých významech. Tato věta v různých situacích = různé výpovědi.

Am, 12/12/2007

AV2

Pozor, ať ti nepadne na hlavu.

1. např. kámen na tvou hlavu

2. tvůj syn, kterého držíš hlavou dolů, na svoji hlavu

3. tvůj syn, kterého držíš hlavou dolů nad svou hlavou, na tvou i svou hlavu.

Adam Veřmiřovský, 1/4/2020

Diference v jazyce vs. v textech

- uvnitř **abstr. systému jazyka** nám diferenční přístup **umožňuje** porovnávat libovolný znak s libovolným znakem coby dvě systémové položky
- uvnitř **konkr. textu** nás diferenční přístup **nutí** porovnávat znak (v konkr. podobě, v daném výskytu) pouze s těmi znaky, jež se v daném textu rovněž vyskytují
- konkrétní text:
- *Podívej, to je krásná kabelka!*

Snímek 32

A8

(Tato dichotomie jistě vyvolává myšlenku na saussurovskou dvojici langue a parole, a proto je nutné zdůraznit odlišnost. Nejde nám zde o protiklad viditelného vnějšího projevu a skryté vnitřní síly, jež se jakoby zezadu projevuje.)

Jde o dvojí modus existencí jazykového znaku:

znak v potenci vs. znak aktualizovaný;

v potenci porováváme možnosti různých znaků volně kombinovatelných, v aktualizaci pozorujeme účinek souvškytu konkrétních znaků v konkrétních spojeních.

Am, 12/12/2007

Reference – setkání s textem

- Konkrétní text:
- *Podívej, to je krásný dinosaur!*
- **re-Ferenc** vede k odpovědi: **Hm.**
(=Viděl jsem to, je to tak.);
- nebo nesouhlasím se zařazením do třídy, např. /krásný/:
- Prosím tě, jak se ti může líbit dinosaur?!

Inference – setkání s textem

- Konkrétní text:
- *Podívej, to je krásný dinosaur!*
- **in-Ferenc** varovně dumá: Opatrně... Važ slova! Bude chtít, abych ho koupil!!!
- Zábavná na tomto přístupu je ona nejednoznačnost, bohatství interpretací:
- *Chce, abych toho dinosaura koupil.*
- *Chce, abych koupil toho dinosaura i s celou kolekcí dalších dinosaurů, kteří patří do této série.*
- *Chce, abych koupil celé hračkářství...*
- Závisí na tom, jak znám situaci (své dítě).

Diference – setkání s textem

- Konkrétní text:
- *Podívej, to je krásný dinosaur!*
- **di-Ferenc** vidí možnosti:
- *Podívej vs. Koukni vs. Hele vs. Podívejte*
- Vykání tatínkovi: možnost pěstovat jazyk jiné doby, jiné spol. situace... byt' je to v danou dobu příznakové.
- *Krásný vs. bezva vs. senza vs. mega... vs. krásnej vs. krásné vs. krasny* dinosaur.
- Je možné, aby to šlo proti sobě:
- *Podívejte, můj milovaný tatínku, tady mají ale megasuper dinouše, vidte...*
- Jedna výpověď – prvky z různých rejstříků.

Diference v abstr. systému jazyka

- Úkol: Jak dokážu (s odvoláním na abstr. systém jazyka), že něco *je* nebo *není* znak?
- Viz výše komentář:
- Kritérium pro výpověď:
- Hodí se k něčemu diference, kterou jsem si mezi určitými větami vymyslel?
- Nutno nalézt výpovědní situaci (tedy výpovědi), ve kterých se ona diference hodí.
- Vymyslíme (narazíme na) větu a pak hledáme situace, ve které by se dala použít v různých významech. Tato věta v různých situacích = různé výpovědi.
- Např. *Po kom ty děcka tak řvou?*
- 1. Po kom to mají?
- 2. Na koho křičí?

Jak dokážu, co je a není znak?

- Zpátky k úkolu: Jak dokážu (s odvoláním na abstr. systém jazyka), že něco je nebo není znak?
- Rozdíl mezi *již* vs. *už*.
- **Již** by mohlo aspirovat na **vznešenost**, oproti ke vznešenosti nepříznakovému už.
- Jak to dokážu? (*Již kráčí* vs. *Už jde*.)
- Ostatní mluvčí musejí souhlasit...
- Jak zjistím, zda souhlasí?
- Musím to prokázat v textech.

VP vs. OP

- *Brzy vs. brzo.*
- Zde ty aspirace na vznešenost nejsou.
- Diference ve VP, ale v OP žádný rozdíl: *brzy vs. brzo.*
- A co *neseme vs. nesem*?
- *Neseme*: rys „+ formální“.
- *Nesem*: rys „- formální“.
- Totéž se objevuje u dalších sloves:
- *bereme vs. berem, pereme vs. perem...*
- → Jedná se o systémový jev.

A10
AV3

A18

Snímek 38

- A10** Ad neformálnost vs. formálnost jazyka, srov. příklad: Kam se sereš, profesore?
vs.
Kampak to jdete, pane profesore?
Am, 12/12/2007
- AV3** Nutno dodat, že je to reálný příklad z Ruska, kdy ruský student češtiny studoval češtinu zejména v hospodském prostředí od českých studentů.
Adam Veřmiřovský, 1/4/2020
- A18** Systémový jev vázaný na určité slovesné třídy...
1. třída: neseme/nesem, bereme/berem, mažeme/mažem, pečeme/pečem, umřeme/umřem.
2. třída: tiskneme/tisknem, mineme/minem, začneme/začnem.
3. třída: kryjeme/kryjem, kupujeme/kupujem.
4. třída: prosíme, trpíme, sázíme.
5. třída: děláme.
4. a 5 třída: výrazy prosím, trpím, sázím, dělám - již obsazeny (v OP): kategoriemi 1. os., sg.
Am, 12/12/2007

Systemový jev

vázaný na určité slovesné třídy...

- **1. třída:** neseme/nesem, bereme/berem, mažeme/mažem, pečeme/pečem, umřeme/umřem.
- **2. třída:** tiskneme/tisknem, mineme/minem, začneme/začnem.
- **3. třída:** kryjeme/kryjem, kupujeme/kupujem.
- **4. třída:** prosíme, trpíme, sázíme.
- **5. třída:** děláme.
- 4. a 5 třída: výrazy *prosím, trpím, sázím, dělám* -- již obsazeny (v OP): kategoriemi 1. os. sg.

Systemový jev. Co s tím?

- *Neseme vs. nesem.*
- V č. konjugaci je neomezeně mnoho sloves schopných takového tvaru...
- Běžná slovesa mají 6 osob.
- Učiním z toho osobu sedmou?
- Program zní: uchopit systém v diferencích.
- → Nutno se rozhodnout: vytvořím novou kategorii (např. 7. osobu), ale pak ponesu důsledky: půl sloves ji má (1.–3. třída), a půl nemá (4. a 5. třída).

Diference ve výpovědi

- Co s tím?
- Snaha **zachytit diferenci**, která existuje a která se i dá předvést **ve výpovědi** (přesvědčivěji):
- *Sejdeme se za měsíc.*
- *Vs. Sejdem se za měsíc.*
- Kdy jednu výpověď ano a druhou raději ne?

Nesystematický jev. A co s tím?

- *Sejdeme se za měsíc.*
- *Vs. Sejdem se za měsíc.*
- Kdy jednu ano, a druhou raději ne?
- Někdy se přikloním tak, jindy jinak, záleží na okolnostech...
- Mám diferenci, ale je nesystematická.
- → Nezavedu novou kategorii a ponesu důsledky, že tato diference zůstane nepopsána.

Kritérium rozhodující, co je a co není znak

- Kritérium znakové solidarity výrazového a obsahového plánu (Hjelmslev: *Prolegomena*):
- Nepřipouštíme ve VP nic, co nemá interpretaci v OP, a nezavádíme do OP nic, co nemá vyjádření ve VP. A11
- Kritérium minimálnosti:
- Ubereme-li cokoliv z VP, nebude již v systému daného jazyka možné zbylou část obsahově interpretovat, ubereme-li cokoliv z OP, nenajdeme v jazykovém systému žádný výraz, kterým by se zbylá obsahová struktura projevila.

Snímek 43

A11

HJELMSLEV, Louis. O základech teorie jazyka. Praha: Academia, 1972.

Am, 12/12/2007

Konkrétní práce nad konkr. jazykovým materiálem

- české **neseme** a **nesem**
- litevské **nėšame** a **nėšam**
- vždy 2 podoby VP
- ale jen jediný OP:
- 1.pl ind.praes slovesa *nėsti*.
- Co s tím?
- 2 možnosti:

2 VP vs. 1 OP

- 1. možnost:
- Chci zdůraznit znakovou solidaritu výrazu a obsahu.
- → Budu hledat obsahové rozlišení obou výrazů.
- Nabízí se:
- stylově vyšší/formálnější vs. stylově nižší/důvěrnější
- Tím se však dostanu do konfliktu s územ.

2 VP vs. 1 OP

- 1. možnost (nářeční příklad):
- v podkrkonošské oblasti:
- významový rozdíl mezi *zejmou* a *zimou*.
- *zejma* je označení zimního období,
- *zima* označení pocitu chladu.
- (Čermáková, G. 2020. bakalářská práce)

Snímek 46

AV [2]1

Zachování staré kvantity u slov kúsa, rúsa, kúťe, círa, či zejma (sporadicky i lúže) je jednou ze základních izoglos podkrkonošské oblasti. Existuje významový rozdíl mezi zejmom a zimou. Slovo zejma je v námi zkoumané oblasti užíváno k označení zimního období, slovo zima slouží pak k označení pocitu chladu. U tohoto mluvčího můžeme zachování staré kvantity pozorovat právě u lexému zejma, který ze 3 realizací byl proveden 2krát s nářečním zachováním staré kvantity a jednou ve shodě se spisovným jazykem, tedy ve tvaru zima. Ve všech realizacích se u mluvčího jednalo o označení zimního období. (Čermáková, G 2020. bakalářská práce)

Adam Veřmiřovský, 11/15/2020

2 VP vs. 1 OP

- 2. možnost:
- Oba výrazy ponechám jako rovnocenné vyjádření téhož obsahu.
- Princip solidarity dvou znakových plánů oslabím konstatováním:
- že jazykový systém připouští u svých znaků různé druhy asymetrie;
- včetně té, kdy jedinému OP odpovídá několik podob VP.
- Krom *neseme/nesem* se může jednat také o oblast nářeční, např. *dřevjednej/dřevednej* v Podkrkonoší (= dřevěný). Čermáková, G. 2020. (bakalářská práce)

Naopak: 2 OP vs. 1 VP

- Výše zmíněnou asymetrii připouštíme tím spíše, že jsme zvyklí na asymetrii opačnou:
- VP: {ženu}.
- OP 1: ak.sg podst. jména *žena*.
- OP 2: 1.sg ind.praes slovesa *žene/hnāti*.

Slovotvorný rozměr -- termín *tvar*

- Co je a co není **znak**?
- Co je ***tvar*** slova?
- A co je ***nové slovo***?

- ohýbání vs. stupňování slov
- *rychl-ý* *rychl-ý*
- *rychl-ého* *rychl-ejší*
-
-

SHRNUTÍ – AD 1. ÚKOL

- klíčové: znak je v teorii celostní filologie výhradně znak *jazykový*
- toto pojetí se neztotožňuje s aristotelsko-scholastickým (trojúhelníkovitým) pojetím znaku, neb ono 3úhel. pojetí bere v potaz mimojazykovou skutečnost
- Diferenčně strukturalistické pojetí znaku: bifaciální (jednota výrazu a obsahu).
- Znak popisujeme ve vztahu k jiným znakům (srov. strukt. čtverec, ba také ☾ v různých znakových soustavách).

SHRNUTÍ – AD 2. ÚKOL

- rozdíl:
- re- a in-ference: mimojazyková skutečnost.
- oproti tomu difference: jen v jazyce
- ukázali jsme si (re-, in- a) di-ferenci v konkrétním textu
- stran difference v abstr. systému jazyka jsme se ptali, jak dokážeme, že něco je nebo není znak?

SHRNUTÍ – AD 2. ÚKOL

- Odpovědi jsme hledali jak v abstr. systému jazyka, tak v konkrétních (možných) textech.
- Ukázali jsme si, že rozhodnutí prohlásit nebo neprohlásit něco jazykovou kategorií nese určité důsledky.

Bibliografie

- (referenční lit. věda)
- DOLEŽEL, Lubomír. [1998] 2003. Heterocosmica: fikce a možné světy. Praha: Karolinum.
- (diferenční: celostní filologie)
- HOSKOVEC, Tomáš. 2008. Od významu v jazyce ke smyslu v textu: O dobrodružství strukturalistické cesty. Slovo a slovesnost 69, 1–2. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 110–130 (dostupné také na www.ceeol.com).
- ——— 2010a. Celostní filologie jako program (na příkladu baltistiky). Časopis pro moderní filologii, 92/2010, 1–2, s. 10–17.
- ——— 2010b. Jiří Veltruský (1919–1994), paralelní cesta životem a sémiotikou. Theatralia XIII/2010/2, 15.10.2010. Brno: Masarykova univerzita, Kabinet divadelních studií při Seminářích estetiky, s. 4–23.
- ——— 2010c. Věta a výpověď ve znakovém pojetí jazyka. In Karlík a továrna na lingvistiku. Uspořádal Aleš Bičan et al., Brno: Host, Masarykova univerzita, s. 190–199.
- ——— 2012. Poetika a filologie. In Poetický Cíkháj v Brně 2010. Sborník textů o poeice, Adam Veřmiřovský (ed.). Brno: Tribun EU, s. 13–27.
- ——— 2014a [v tisku]. Strukturalismus dnes. Starý projekt jazykově-znakového uchopení díla a nové možnosti strukturální sémantiky. In Jan Mukařovský dnes. Tradice a perspektiva českého strukturalismu. Ondřej Sládek (ed.). Praha: Akropolis – Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Pražský lingvistický kroužek.
- ——— 2014b [v tisku]. Může být strukturalismus funkční i bez sémiotiky?
- ——— [v tisku]. Formální morfologie litevštiny ve funkčním popisu jazyka.
- VEŘMIŘOVSKÝ, Adam. Interpretace dramatu strukturalistickým aparátem celostní filologie. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav obecné jazykovědy a baltistiky, 2014. Vedoucí disertační práce doc. RNDr. Tomáš Hoskovec, CSc. (PLK)
- MATHESIUS, Vilém. [1911] 1970. O potenciálnosti jevů jazykových. In U základů pražské jazykovědné školy. Josef Vachek (ed.). Praha: Academia, s. 5–34.
- ——— 1982. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. 1932. Jazyk spisovný a jazyk básnický. In Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha: Pražský lingvistický kroužek, Melantrich, s. 127–156.
- ——— 1938. Genetika smyslu v Máchově poesii. In Torso a tajemství Máchova díla. Mukařovský, J. (ed.). Praha: František Borový, s. 13–110.
- ——— [1944–45] 1971. Vančurovská prolegomena 2. In Cestami poetiky a estetiky. Praha: Československý spisovatel, s. 234–276.
- ——— 1948a. Kapitoly z české poetiky: Díl I. Obecné věci básnictví. Praha: Svoboda.
- ——— [1928] 1948b. Kapitoly z české poetiky: Díl III. Máchovské studie. Praha: Svoboda. Máchův Máj: Estetická studie, s.7–202.
- ——— [1934] 1966. Umění jako semiologický fakt. In Studie z estetiky. Z francouzštiny přeložil Jan Patočka. Praha: Odeon, s. 85–88. Originál: Mukařovský, Jan. L'art comme fait sémiologique. In Actes du huitième Congrès international de philosophie à Prague 1934, Prague 1936.
- ——— [1941b] 1966. K dnešnímu stavu teorie divadla. In Studie z estetiky. Praha: Odeon, s. 163–171.
- ——— [1929–34] 1995. Básnická sémantika. Univerzitní přednášky Praha – Bratislava. Praha: Karolinum.
- ——— 2007a. Studie I. 2. vyd. Brno: Host. 4. sv. edice Strukturalistická knihovna.
- ——— 2007b. Studie II. 2. vyd. Brno: Host. 5. sv. edice Strukturalistická knihovna.
- ——— [1936–39] 2008. Umělecké dílo jako znak. Z univerzitních přednášek 1936–1939. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- PLK: [1929] 1970. Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. In U základů pražské jazykovědné školy. Josef Vachek (ed.). Praha: Academia, s. 35–65.
- (Interpretační sémantika)
- RASTIER, François. [1987] 1996. Sémantique interprétative. 2e édition corrigée et augmentée. Paris: Presses universitaires de France.
- ——— 1989. Sens et textualité. Paris: Hachette.
- ——— 1997. Meaning and Textuality. Toronto: University of Toronto Press.
- ——— 2001. Arts et sciences du texte. Paris: Presses universitaires de France.
- ——— 2011. La mesure et le grain. Sémantique de corpus. Paris: Honoré Champion, Collection Lettres numériques.
- ——— 2014. Interpretativní sémantika, principy a perspektivy. Přednáška, FF MU, Brno, 06.05.2014.
- (strukturalismus – velice široce)
- SAUSSURE, Ferdinand de [Bally, Ch.; Sechehaye, A.]. [1916] 2007. Kurs obecné lingvistiky. Vydání třetí, upravené. Praha: Academia. (Citováno jako Kurs.)
- ——— 2002. Écrits de linguistique générale. Bibliothèque de philosophie. [Paris?]: Gallimard. (Citováno jako Écrits.)
- SGALL, Petr. 2011. Jazyk, mluvení, psaní. Praha: Karolinum.
- SCHNEIDER, Jan. 2006. Český strukturalismus a/versus interpretace. In Český strukturalismus po poststrukturalismu. SLÁDEK, Ondřej (ed.). Brno: Host.
- SOVA, Radim. 2012. Aktuální členění isotopie. Disertační práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy university, Ústav jazykovědy a baltistiky. Vedoucí práce: Tomáš Hoskovec. Práce je dostupná z: <http://is.muni.cz/th/11200/ff_d/Disertace_AC1.pdf> [cit. 2014-08-16]
- VELTRUSKÝ, Jiří. 1942. Drama jako básnické dílo. In Čtení o jazyce a poesii [1]. B. Havránek a J. Mukařovský (eds.). Praha: Družstevní práce, s. 401–502.
- ——— 1977. Drama as Literature. The Peter de Ridder Press, Lisse. (Veltruským upravená verze jeho disertační práce „Drama jako básnické dílo“ z roku 1942.)
- ——— 1984. Semiotic Notes on Dialogue in Literature. In Stolz et al. (eds.), s. 595–607.
- ——— 1985. Drama as Literature and Performance. In Fischer-Lichte et al. (eds.), s. 12–21.
- ——— [1942] 1999. Drama jako básnické dílo. Brno: Host.
- ——— 2012. An Approach to the Semiotics of Theatre. Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série, vol. 6. Brno: Department of Theatre Studies, Faculty of Arts, Masaryk University and Prague Linguistic Circle.
- VOLEK, Emil. 2004. Znak, funkce, hodnota. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka a Katedra české literatury FF UK.
- GREIMAS, Algirdas Julien; RASTIER, F. 1968. The Interaction of Semiotic Constraints. Yale: Yale University Press, s. 86–105.
- GREIMAS, Algirdas Julien. [1966] 1986. Sémantique structurale. Paris: Presses universitaires de France.
- ——— 1987. On Meaning. Selected Writings in Semiotic Theory. London: Frances Pinter Publishers.
- HAVRÁNKOVÁ, Marie (ed.). 2008. Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Praha: Academia.
- JANKOVIČ, Milan. 2005. Dílo jako dění smyslu. In Cesty za smyslem literárního díla. Praha: Karolinum, s. 9–100.
- KARCEVSKIJ, Sergej Josifovič. 1929. Du dualisme asymétrique du signe linguistique. Travaux du Cercle linguistique de Prague 1.
- SGALL, Petr; Hajičová, E.; Panevová, J. 1986. The Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects. Praha: Academia.
- SCHLEIFER, Ronald. 1987. A. J. Greimas and the Nature of Meaning: Linguistics, Semiotics and Discourse Theory. New South Wales: Croom Helm Australia. ISBN 0-7099-4426-8.
- (referenční lingvistika) OGDEN, C. K.; RICHARDS, I. A. 1923. The Meaning of Meaning. London: Routledge and Kegan Paul.